

DOI: 10.18318/WIEKXIX.2022.22

MACIEJ KOSZEWSKI

(Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

ADAM MICKIEWICZ W TŁUMACZENIACH NA JĘZYK ROSYJSKI

REC.: Ewangelina Skalińska, *Rosyjski Mickiewicz. Szkice z historii przekładu*,
Seria: „Problemy Romantyzmu”, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2020,
ss. 158.

Relacja Mickiewicz–Rosja doczekała się w ostatnim czasie rozwinięcia w kilku publikacjach, na przykład *Adam Mickiewicz i Rosjanie* pod redakcją Magdaleny Dąbrowskiej, Piotra Głuszkowskiego i Zbigniewa Kaźmierczyka lub *Rosja Adama Mickiewicza oraz jego polskich i rosyjskich przyjaciół* Svetlany Pavlenko¹.

¹ Zob. *Adam Mickiewicz i Rosjanie*, red. M. Dąbrowska, P. Głuszkowski, Z. Kaźmierczyk, Warszawa 2020; S. Pavlenko, *Rosja Adama Mickiewicza oraz jego polskich i rosyjskich przyjaciół*, Gdańsk 2018.

Trzeba przyznać, że zainteresowanie tą kwestią wynika z wielu powodów. Po pierwsze, Czesław Zgorzelski oraz inni badacze zaznaczają, że doświadczenia z rosyjskiego okresu stanowią punkt zwrotny w egzystencjalnej i twórczej drodze poety². Po drugie, jest to jedyny etap życia autora *Ballad i romansów*, który nie doczekał się pełnego opracowania – chociażby *Kroniki życia i twórczości*.

Drobiazgową, bibliograficzną informację o przekładach poszczególnych utworów na inne języki znajdujemy w Mickiewiczowskim „Nowym Korbucie” (Warszawa 2019). Problem rosyjskiej recepcji polskiego twórcy oraz zainteresowania jego twórczością podejmuje również Józef Świdziński w pracach *Mickiewicz w poezji rosyjskiej* (Poznań 2001) oraz *Adam Mickiewicz w opiniach rosyjskich i radzieckich* (Poznań 1999). Wszystko na to wskazuje, że zaproponowana przez Ewangelinę Skalińską książka *Rosyjski Mickiewicz. Szkice z historii przekładu* jest pierwszą publikacją skupioną wyłącznie na kwestii tłumaczeń utworów autora *Dziadów* na język rosyjski.

Badaczka podejmuje zagadnienia przekładoznawstwa. Bardzo jasno i konkretnie definiuje swoje stanowisko w tej sprawie: „[...] funkcjonalnie rozumiem sztukę tłumaczenia literackiego: jako próbę nie tylko przekazania tego, co nieprzekazywalne, lecz także jako akt rozumienia innojęzycznego tekstu i wysiłek przekazania tego rozumienia nowemu czytelnikowi”. W całej pracy konsekwentnie trzyma się określonej na początku metody, dzięki czemu *Rosyjski Mickiewicz* jest nie tylko dokumentem-sprawozdaniem, ale może również wnieść coś znaczącego do rozumienia dzieł poety. Autorka sięga do różnych tłumaczeń Mickiewicza na język rosyjski, zwraca uwagę na szczegóły przekładu, konfrontując przesłanie tekstu tłumaczonego z oryginałem. Ta praktyka zdaje się otwierać możliwości dopełnienia wielu dotychczasowych decyzji interpretacyjnych w mickiewiczologii.

Tytuł książki budzi zainteresowanie. Sugeruje, że znajdziemy w niej odpowiedź na pytania dotyczące tłumaczeń utworów Mickiewicza oraz tłumaczy i ich podejścia do sztuki przekładu. Możemy przyjrzeć się kilku wybranym zagadnieniom. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że badaczka nie zakładała kompleksowego, całościowego opracowania. *Rosyjski Mickiewicz* – zaznacza autorka – „jest dziełem otwartym na uzupełnienia i kontynuacje”. Możemy w tej publikacji widzieć zapowiedź dzieła, które znacząco uzupełni mickiewiczologiczną bibliografię.

Książka składa się z sześciu części, z czego pięć dotyczy głównego problemu przekładów. Ostatni rozdział *Juliusz Kleiner i Dymitr Fiłosofow. Dzieje pewnej dyskusji* ukazuje wymianę poglądów między uznanym historykiem literatury a rosyjskim emigrantem na temat pobytu Mickiewicza w Rosji. Fiłosofow upomniał się o „rosyjskiego Mickiewicza”, co wzbudziło w polskiej prasie szereg komentarzy. Rzeczowy głos redaktora naczelnego „Mołwy” został uznany (nie przez Kleinera, a ówczesną opinię publiczną) za atak na autorytet naukowy, w rezultacie którego rozpoczęło się niepotrzebne, ale w ostatecznym rozrachunku przydatne zamieszanie, ponieważ w nowej edycji *Mickiewicza* Kleiner uwzględ-

² C. Zgorzelski, *Mickiewicz o powołaniu poezji i poety*, „Ethos” 1989, nr 4, s. 130–143.

nił sugestie Filosofowa i przyjrzał się uważnie pobytowi Mickiewicza w Rosji. Ta część książki *Rosyjski Mickiewicz* pokazuje Filosofowa jako uważnego czytelnika, a nawet badacza Mickiewicza. Jak słusznie podkreśla Skalińska, wpływ rosyjskiego emigranta na Marię Czapską znajduje swoje odbicie w jej *Szkicach Mickiewiczowskich* (Warszawa 1999).

Z rozdziału pierwszego „*Sonetów krymskich*” Mickiewicza w tłumaczeniu Lwa Gomolickiego dowiemy się, jak przebiegały dzieje recepcji tego cyklu w Rosji. Autorka nie unika metod komparatystycznych. Sięga po teksty Puszkina, wspomina o *Powrocie do Tauridy* Murawiewa-Apostoła, by określić rosyjskie konteksty, wobec których funkcjonował Mickiewicz. W przypisach podaje szczegółową, rosyjskojęzyczną literaturę przedmiotu dotyczącą tłumaczeń *Sonetów krymskich*. Centralnym zagadnieniem tego rozdziału jest jednak przekład Lwa (Leona) Gomolickiego. Ten rosyjski poeta i historyk literatury, autor książki *Mickiewicz wśród Rosjan* (Warszawa 1950), podjął się tłumaczenia *Sonetów* w dość specyficznej dla rosyjskiej poezji formie wiersza sylabiczno-bezrytmicznego. Autorka drobiazgowo wyjaśnia powody, dla których Gomolicki zdecydował się na takie rozwiązanie. Konfrontuje stanowisko tłumacza z uznanymi głosami polskich mickiewiczologów, by zobaczyć w projekcie Gomolickiego próbę „oddania specyficznemu Mickiewiczowskiemu światu”. Autorka nie unika analiz językowych. Bada formę, jakimi posługuje się Gomolicki. Konfrontuje pole znaczeń rosyjskich leksemów z oryginałem. Ocenia jakość tłumaczeń przez pryzmat interpretacji – czy tłumaczony wiersz pozostaje w interpretacyjnej orbicie oryginału. Ostatecznie autorka uznaje eksperyment translatorski Gomolickiego za nieudany. Szczególną wartością tej części *Rosyjskiego Mickiewicza* jest funkcjonalna synteza stanowisk najważniejszych interpretatorów Mickiewicza na temat *Sonetów krymskich*.

W rozdziale drugim *O rosyjskich tłumaczeniach „Ucieczki” Adama Mickiewicza* autorka podejmuje problem przekładów ballady *Ucieczka* oraz sposobów funkcjonowania tego utworu wobec rosyjskich wersji niemieckiego pierwowzoru, czyli *Lenory* Bürgera. Trudność w badaniu tekstu Mickiewicza w wersji rosyjskiej polega na tym, że wymaga przeanalizowania stopnia wpływów: oryginału Mickiewicza, tekstu Bürgera w oryginale i tłumaczeniach rosyjskich (przekład Żukowskiego pt. *Ludmiła*). Sposobem rozwiązania tego problemu jest dla autorki rzeczowość i konsekwencja. Badaczka wyznacza sobie dwa zasadnicze problemy, na których się koncentruje: kwestię tłumaczenia tytułu, który zdaniem Skalińskiej jest głównym drogowskazem interpretacji oraz sprawę psychologicznego rysu lirycznej bohaterki *Ucieczki*. Autorka zauważa, że Mickiewicz znacząco udoskonalił postać Panny w stosunku do niemieckiego pierwowzoru oraz rosyjskiej recepcji *Lenory*. Analizując tłumaczenia *Ucieczki*, wskazuje między innymi na strategię prowadzącą do uchwycenia głębi wyborów bohaterki, na przykład decyzję Bieniediktowa, by oddać wewnętrzną logikę Panny za pomocą „wygładzonej, sentymentalnej frazy poetyckiej”. Podobnie jak w części pierwszej, autorka nie unika analiz językowych i stylistycznych. Konfrontuje utwory tłumaczone z oryginałem w perspektywie interpretacyjnej. Podejmuje ciekawą refleksję na temat różnic w przekładzie wynikających z odmiennych

tradycji religijnych – obecny w utworze Mickiewicza szkaplerz nie znajduje w prawosławnej tradycji swojego adekwatnego odpowiednika.

Trzecią część książki zatytułowaną *Rosyjskie tłumaczenia Ustępu III cz. „Dziadów”* stanowi refleksja o przekładach tego niezwykle związanego z Rosją fragmentu dramatu Mickiewicza. Autorka początkowo skupia się na tłumaczeniu *Ustępu*, opublikowanego w 1917 roku w czasopiśmie „Gołos Minuwszego”. Podkreśla uwikłanie tego przekładu w ówczesny kontekst polityczny: „optyka odbioru [...] proponowana czytelnikom przez redakcję czasopisma ogołaca oryginał niemal ze wszystkich treści, które stanowiły w latach 30. XIX wieku coś więcej niż tylko chwilową satyrę polityczną”. W swojej analizie badaczka powołuje się na opinie historyków literatury na temat *Petersburga*, żeby podkreślić różnice w sposobach odbioru *Ustępu* przez czytelnika polskiego i rosyjskiego. Kolejny przekład z 1929 roku pozostaje wyraźnie pod wpływem politycznym, jak zaznacza autorka, przesłanie tłumaczenia hołduje ideałom socjalistycznym. Wyraźny nacisk kładzie na to wstęp do *Utworów wybranych* Mickiewicza pióra Anatolija Łunaczarskiego. Znamienne – co autorce udało się doskonale uchwycić – poezje autora *Dziadów* były bardzo często opatrywane wstępami wyraźnie narzucającymi sposób czytania i drogę interpretacji. Kolejne tłumaczenie z 1955 roku, które ukazało się pod redakcją Maksyma Rylskiego i Marka Żywowa, również opatrzone jest zideologizowanym wstępem. Osobnym problemem, który w perspektywie tych trzech tłumaczeń podejmuje Skalińska, jest wyraźna różnica między Mickiewiczowskim opisem *Przedmieść stolicy* a podejściem rosyjskich tłumaczy do portretu Carskiego Sioła. Trzeba przyznać, że autorce udało się podjąć niezwykle ciekawy wątek napięcia na linii poezja-polityka, wzajemnych wpływów i wynikających z tego powodu błędów w przekładzie. Odnosimy wrażenie, że podjęte zagadnienie powinno być kontynuowane. Autorka zbyt szybko pozostawia czytelnika z wieloma pytaniami i wątpliwościami. Ta część szczególnie wymaga rozszerzenia w osobnej publikacji.

W rozdziale czwartym *Syberyjska perspektywa „Drogi do Rosji” Mickiewicza. O obecności (?) sacrum w polskich i rosyjskich odczytaniach utworu* autorka podejmuje problem przekładu nie tyle tekstu, co polskiego mitu syberyjskiego. Na początku wyjaśnia, że *Droga do Rosji* zawiera w sobie potencjał sacrum. Wskazuje na trudności, z jakimi boryka się tłumacz rosyjski (np. problem z przetłumaczeniem frazy „dusza gąsienica”). Przekłady rosyjskie w znacznej mierze koncentrowały się nie tyle na tekście i zawartym w nim potencjale, co na jego politycznym wymiarze. Zwracano uwagę na *Drogę do Rosji* jako przykład niechęci Polaków do Moskali. Najciekawszym fragmentem tej części książki jest analiza pracy translatorskiej Siergieja Sołowjowa (krewnego Władimira Sołowjowa, autora znakomitej rozprawy *Mickiewicz*), który w swoich przekładach nie pozostał obojętny wobec wspomnianego już pierwiastka sacrum. Autorka stwierdza, że „wskutek kilku przesunięć czy nawet przerysowań translatorskich Sołowjowa [fragmenty *Drogi do Rosji*] zyskały dodatkowy, bliższy może wrażliwości rosyjskiej wymiar”. Polityczny ciężar da się odczuć w przywoływanych tłumaczeniach na poziomie analizy językowej i stylistycznej. Badaczka wspomina chociażby

o zastąpieniu Mickiewiczowskiej „kibitki” bardziej neutralnym „wózkiem” (w przekładzie Lewika).

W rozdziale kolejnym – *Adam Mickiewicz Władysława Chodasiewicza* – autorka opisuje pomysł autora *Ciężkiej liry* na stworzenie antologii poezji Mickiewicza w tłumaczeniach dziewiętnastowiecznych poetów rosyjskich. Zaprezentowany projekt budzi podziw, choć Skalińska nie omieszkała dodać, że Chodasiewicz, niechętny wobec *Dziadów*, pominął w swojej antologii *Ustęp*, mimo że włączył w skład projektowanego wydawnictwa wiersz *Do przyjaciół Moskali*. Wśród tłumaczy pojawiają się między innymi Puszkina, Biediktowa, Fet, Balmont, Bunin oraz oczywiście Chodasiewicz. Projektowane wydanie nie ujrzało światła dziennego z powodu braku środków. Wydawnictwo, które miało wydać książkę, upadło. Niemniej tłumaczenia zostały i niektóre z nich przykuwają uwagę autorki. Wspomina ona o trudnościach w przekładzie tytułu ballady *Upiór* oraz o kunszcie przekładu *To lubię!* pióra Leonida Triefolewa. Szczegółowej analizie Skalińska poddaje przekład *Świtezianki* wykonany przez Afanasija Feta. Skupia się na szczegółach, pokazując jak drobna zmiana w zakresie leksyki, wpływa na wydźwięk całego dzieła. Dalej przygląda się przekładom: *Do Laury* pióra Nikołaja Berga, *Burzy* autorstwa Chodasiewicza oraz podejmuje istotny problem śladowej obecności liryków lozańskich w projekcie autora *Nekropolu*.

Niewielkich rozmiarów książka Ewangeliny Skalińskiej to pierwsze i bardzo wyraziste ujęcie problemu przekładu dzieł Mickiewicza na język rosyjski. Wymieniane przez autorkę projekty, tłumaczenia, wydania są świadectwem znaczącej recepcji Mickiewicza w Rosji. Drobiazgowość analizy (językowa, stylistyczna, wersyfikacyjna) uzmysławia, że Mickiewicz to poeta spraw zasadniczych, a każda zmiana w obrębie określonych przez autora form nie pozostaje bez konsekwencji na całościowy wydźwięk tłumaczenia. Warsztat analityczny autorki budzi respekt, z uwagi na szacunek wobec Mickiewicza i jego poetyckiego dziedzictwa. Zdeterminowanym minusem publikacji jest brak indeksów. Takie opracowanie może być cennym źródłem dla ruscystów, którzy szukają konkretnych informacji o wybranym autorze. Indeks umożliwiłby swobodniejsze posługiwanie się książką.

Zaprezentowane w tomie szkice opatrzone stanowiskami uznanych w literaturoznawstwie autorytetów czynią z *Rosyjskiego Mickiewicza* książkę erudycyjną, która stanowi ważny krok w stronę uzupełnienia bibliografii Mickiewiczowskiej. *Rosyjski Mickiewicz* to kolejna (tom 14) po książce *Norwid – Dostojewski. Zbliżenia i rekonstrukcje* (tom 10) publikacja Ewangeliny Skalińskiej w serii „Problemy romantyzmu”, wydawanej na UKSW. Miejmy nadzieję, że refleksja badaczki o przekładach Mickiewicza na język rosyjski doczeka się kontynuacji w opracowaniu monograficznym.

Maciej Koszewski (Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw)
ORCID: 0009-0001-2426-8285, e-mail: mpkoszewski@gmail.com

ADAM MICKIEWICZ IN TRANSLATIONS INTO RUSSIAN

ABSTRACT

The article is a review of the book by Evangelina Skalińska *Russian Mickiewicz. Sketches from the History of Translation* (Warszawa 2020). The author discusses the content of the publication, concluding that the book is the first and very expressive approach to the problem of translating Mickiewicz's works into Russian. The projects, translations and editions mentioned by the author of the book testify to the significant reception of Mickiewicz in Russia. A meticulous analysis of the translations (linguistic, stylistic, versification) makes it clear that Mickiewicz is a poet of fundamental issues, and each change within the forms specified by the author has consequences for the overall meaning of the translation.

KEYWORDS

Adam Mickiewicz, poetry, Russia, reception, translation

